

Bourdieu'nun Diliyle Hukuk Alanını Okumak

Murat Cem DEMİR^(*)

Asiye AKA^(**)

Bu metin Bourdieu'nun hukukun gücü adlı makalesini anlama girişimidir. Girişim öncelikle Bourdieu ve birkaç kavramı hakkında kısa bir bilgi vermekle daha sonra da bu kavramların özgünlüğü ile hukuk alanını analiz etmektedir. Kısacası bu çalışma bir Bourdieu okumasıdır. Hermenötiksel anlamda her okumanın eksik olduğunu kabul ederssek burada yaptığımız birkaç eksikliğin pek göze batmayacağını düşünüyoruz.

Bazı insanlar vardır bir geleneğe oturtmaya çalışırsınız ancak ne zaman bir yere sabitlemeye çalışsanız üzerinize, yaş bir zemine attığınız taş gibi çamur sıçratır. Sadece üzerinde çamur lekeleri vardır ama mekânını pek sahip lenmemiştir yani çamur taşı yutmamıştır. Bourdieu, Fransız düşünce tarihinde kanımızca böyle bir yere oturur. Durkheim, Marx, Mauss, Sartre vb. onda çamur lekesi gibidir. Ama o, ne Durkheim ne Marx ne de diğerlerinden biridir. Ne yapısalcı, ne varoluşçu, ne fonksiyonalist ne de diğer herhangi bir okula bağlıdır. Ama her okulun da belli değerlerini içinde barındırır.

Onu düşünce tarihinde belirgin kılan şey yapısalcılık ile varoluşçuluğa karşı geliştirmiş olduğu itirazdır. Bu itirazın içeriği onu herhangi bir gelenekten okumayı bir tarafa bırakmamızı bize tavsiye eder. Kısaca Bourdieu, kendine

ait bir gelenek içerisinde anlaşılması gereken bir düşündürüdür. Bu itirazı biraz açarsak Bourdieu'nun diğer düşünürler ile nasıl kendisini ilişkilendirdiği ve onlardan nasıl ayırtlaştırdığını görebiliriz. Özgün düşünce formlarının kendisini yoğun bir şekilde örneklediği Fransa'da iki akımın kıyasıya mücadelesi göze çarpmaktadır. Bunlardan birisi yapısalcılık iken diğeri varoluşçuluktur. Her ikisinin de güçlü ve bir o kadar etkileyici performansı onlara, entelektüel arenada yoğun bir taraftar desteği sağlamıştır. Kıta Avrupa'nın bu savaş yoksulu ülkesinde birçok kürsü talebelerinin zihin dünyasına bu akımların külliyatını yerleştirmiştir.

Evet; Althusser'in dile getirdiği tarihin öznesiz bir süreç olduğu ifadesi çok güçlü ve etkileyicidir ancak toplumsal uzayı anlamamız için gerekli olan kavram setlerinin bir kısmını bize verdiği için toplumsal açıklamada yetersizdir. Öznenin mutlaklığı başka bir deyişle öznenin algı dünyası ile toplumsal anlam girişimi bir o kadar nesnellığı dışladığı için aynı kısmilik eleştirisine tabidir. Peki, toplumsal uzayı ve eyleyicilerinin konumlarını Bourdieu nasıl bütünselci bir şekilde açıklar. Bunu için onun barajlı sosyolojisinde birçok kavram devreye girer. Habitus, sermaye, yatum, alan, doxa, illusia, ve sembolik şiddet

gibi birbirleri ile ilişkili kavramlar onun toplumsal uzayı anlamak için dolaşıma soktuğu kavram setleridir. Bu kavramlar ile ilişkili iki uyarıyı yapmak şimdiden onun anlaşılmasını daha da kolaylaştıracığı için önemlidir. Bourdieu (2007:80) "habitus, alan ve sermaye gibi nosyonlar tanımlanabilir ama ancak oluşturdukları kuramsal dizgenin içinde ve asla yalıtılmış olarak değil" der. Buna ek olarak kavramlar bize iktisadın terminolojisini çağırırsa da elle tutulur bir anlaşılabilirlik sağlamak için içeriğine sadece serpiştirilmiştir. Yani iktisadi akıl Bourdieu'nun da pek haz aldığı bir durum değildir. Bu kavram setlerinin hepsini açıklama veya başka bir ifade ile Bourdieu özetlemesi konumuz dışında olduğu için sadece yeri geldiğinde (hukuk ile ilişkisi bağlamında) bunlara kısaca değinilecektir.

Kuramındaki en önemli yere gönderme yapan kavram habitustur. Eğitimde hazırbulunmuşluğu, sosyolojide sosyalleşmeyi, antropolojide kültürü vb. çağırırsa da bunları içeren ancak daha özgün ve daha geniş kullanıma sahip bir ikelliktir. Kavramın kökeni, Aristoteles'in "değer öğretisi"nde incelikli bir biçimde işlenen ve herhangi bir durumdaki hislerimizi, arzularımızı ve dolayısıyla da davranışlarımızı yönlendiren ahlaki karakterin sabit bir ifadesi anlamına gelen 'hexis' kavramında bulunur" (Çeğin:2008).

Kavram gücünü ise yapısalcılık ve varoluşçuluğun temel çatışmasına verdiği zararda gösterir. Bu zarar bir mola verme işlevini göstermez aksine kuramlar dinlenirken dayak yer. Anlaşılması zor da olsa yukarıdaki ifadeyi netleştirebileceğimiz bir tümcede Bourdieu şöyle der: "Pratik olarak pratiğin teorisi, amprisizme karşı bilgi nesnelere edilgin bir biçimde kaydedilmiş değil, inşa edilmiş olduğunu ortaya koyar; entellek-

tüalist idealizme karşı ise bu inşanın ilkesinin, aşkın bir özneye has evrensel kategoriler ve a priori biçimler sistemi değil, habitusun oluşturduğu tarihsel aşkınlık olduğunu, toplumsal olarak inşa edilmiş, pratikle edinilmiş ve sürekli olarak pratik işlemlere yönlendirilmiş, yapılanmış ve yapılandırıcı yakınlıklar sistemi olduğunu hatırlatır" (Bourdieu, 2007:111).

Hukuksal alanda habitus farklı eyleyicilerin performanslarını anlamada kullanılır. Her eyleyici legal alanda hiyerarşik pozisyonları/pozisyon alışları itibarı ile farklı birtiklilik, ayırtlaşma, dilsel performans ve etkinlik gösterir. Burada, en dipten en tepeye kadar her pozisyonun doğası gereği bir güce de işaret ettiğini ihmal etmemiz lazım. Yani Bourdieu hiyerarşinin en tepesini mutlak bir güç ajanı olarak görmez. Pozisyonlar arasındaki ilişkiyi oyun olarak yorumlar ise bir duruşmada hâkimin de avukatın da pozisyonu gereği görece özerkliğini yaşayabildiği ve dünyasını dayatabildiği bir zemin vardır. Örneğin "hakimin rolü bir davada doğrudan uygulanabilir olan sonuçları kanundan almak olan bir vasiyet hükümlerini yerine getiren kişi olmaktan çok, kısmi bir özerkliğe sahiptir ve bu özerklik hiç şüphesiz yasal otoritenin belirli sermayenin dağıtımının yapısı içerisindeki pozisyonun en iyi ölçüsüdür" (Bourdieu,2005:23). Başka bir deyişle hukuk alanının toplumsal eyleyicileri ellerinde bulundukları farklı sermaye biçimleri aracılığı ile genel iktidar alanı içerisinde güç mücadelesine girmektedir. Bu alanın, akışkanlığını ve dinamikliğini bize verir. Ancak habitusun bir de sadece eylemcinin özgün performansına indirgenmeyecek bir kısmı vardır ki o da Bourdieu'nun (1990) motor şema ve body otomatizm metaforu ile açıklamaya çalıştığı yöndür. Yani "ajan ne yaptığını çoğu zaman tamamen

(*) ODTÜ Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisi

(**) Yard. Doç. Dr. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

bilmez. Birçok durumda insanların yaptıkları şey bildiklerinden daha anlamlıdır" (Margolis,1995:68). Bir dava sürecinde rutin olarak işleyen birçok öge vardır ve bu öğelerin büyük çoğunluğu aktörlerin bireysel iradesini değil pratik etkinliğini yansıtır.

Habitus ile yumuşak bir geçiş yaptığımız alan kavramını (özelde hukuksal alanı) şimdi daha iyi sistematige dökebileceğimizi düşünüyoruz. Bir alan toplumsal olarak biçimlenmiş etkinliklerin vuku bulduğu zemindir. Yani toplumsal uzayda gözlemleyebileceğimiz bütün ilişki ağları Bourdieu sosyolojisinde bir alan olarak okunabilir. Her ağ toplumsal kozmosa farklı mantıklara tabidir ve birbiri ile ilişkilidir. Bourdieu sosyolojisinden örnek verirken örneğin iktisadi alan tarihsel olarak "işin iş olduğu ve duygusal akrabalık ve sevgi ilişkilerinin dışlandığı evren şeklinde ortaya çıkmıştır. Sanat alanı ise tersine maddi kâr yasasının reddi ile kurulmuştur" (Bourdieu, 2007:81). Bourdieu'nun alan kavramı birçok düşünür tarafından Althusser'in aygıtı ile veya Luhman'ın sistemi ile karıştırılır. Oysa ona göre biri indirgemeci iken diğeri statiktir. Alan ise akışkandır ve aktörler arasındaki mücadeleye ev sahipliği yapar. Yani alan aktörler arası mücadele başka bir deyişle sermayeler arası mücadeledir. Reponses adlı eserinde Bourdieu "Bir alanın ne olduğunu, onun sınırlarını belirlemekle orada hareket eden sermaye türlerinin ve etkilerinin hangilerinin olduklarını belirlemek tek bir şey ve aynı şeydir" der (Supit, 2008:87).

Bourdieu'nun kuramsal olarak ortaya döktüğü alan¹ konfigürasyonunun içeriği ve sınırları ancak ve ancak ampirik çalışma sonucunda ortaya çıkartılabilir. Bourdieu bu anlamda da hem teoriye hem de pratiğe yaslanan bir sosyolog edasındadır. Birçok teknik içerisinde uyum analizini (correspondance analysis) tercih etmesinin nedeni alan içerisindeki bağıntıları daha iyi gözlemlemektir. Elde edilen en önemli sonuç alan ile ilgili her türlü bağıntısallığın alanın içinde ortaya çıktığı mesafenin uzunluğuna göre biçimlendiğidir.

Alan nosyonu içerisine hukuku yerleştirdiğimizde, diğer alan konfigürasyonları gibi hukukun da benzer özellikler taşıdığı görülmektedir. "Hukuksal alan herhangi bir sosyal alan gibi içsel varsayımlar kurallar, özgün davranışlar ve kendisini ayakta tutan değerler (adli kültür) tarafından organize edilir" (Terdiman,1987:806).

Bourdieu'nun hukuksal alan ile ilişkili metni iki hukuk sistemini eleştirir ve başlar. Kelsen'in de içinde bulunduğu formalistler, hukuku sadece içsel dinamikleri bakımından anlaşılabilir özerk ve kapalı bir sistem olarak görür. Althusser'in içinde bulunduğu araçsalcı okul ise hukuku ve hukuk bilimini ekonomik kararlar ve özellikle hakim sınıfların gözetildiği bir aygıt gibi ele alır. Oysa Bourdieu'ya göre her ikisi de yanlıştır. Çünkü formalistler kapalı sistemin değişmez dokusuna yenilirken aygıtcılar yasal söylemin kendine özgü formunu ihmal ederler onu ekonomiyeye indirgerler. Oysa "hukukun toplumsal pratikleri aslında kendine içkin mantığı

iki faktör tarafından belirlenen bir "alanın" işlevselliğinin ürünüdür: bir tarafta kendisine yapısını veren ve kendi içerisinde meydana gelen rekabetsel mücadeleleri (...yetki anlaşmazlıklarını) düzenleyen kendine has güç ilişkileri; diğer tarafta, olası eylem türlerini sürekli olarak kısıtlayan ve bu şekilde özellikle yasal çözümlerin alanını kısıtlayan yasal işlevselliğin içsel mantığı" (Bourdieu,1987:816).

Bourdieu'ya göre hukukun anlamı, hukuk ile münasebet halindeki eyleyicilerin çatışması sonucu ortaya çıkar. Hukukun anlamını pratikten okur isek "birbirinden farklı kendine özgü çıkarılardan etkilenen farklı grupların (örneğin hakimler, avukatlar, danışman vb.) karşı karşıya gelmesi ile belirlenir" (Bourdieu,2005:17). Hukukun kuramsal anlamı ise yine içinde mücadeleleri barındıran "daha çok kuramcılar ve profesörlerin karakteristik bir özelliğidir" (Bourdieu,2005:18). "Kuramcılar hukuku, özerk ve kendine yeten bir sistem olarak düzenlenmiş, tutarlılık ve adalet düşünceleri ile pratik kökenlerinde ortaya çıkan bütün belirsizliklerinden ve eksikliklerden bağımsız soyut bir teori düzlemine çekme eğiliminde (iken)... yasal uygulayıcılar daha çok bu sistemin belirli örneklerde uygulanması ile ilgilenirler ve somut durumlarda ilkeleri yanlıcı fakat zekice bir biçimde yorumlama eğilimindedir(ler)" (Bourdieu,2005:21).

Hukuk alanı içinde görülen mücadele/rekabet aynı zamanda alanının akışkan doğasına da işaret eder. Hakkın tekeli için verilen mücadelede, capital (sermaye) düzeyleri birbirlerinden farklı olan yetkin ve teknik beceriye sahip olan aktörlerin karşı karşıya gelmeleri söz konusudur. Yasal alanın içerisinde aktörler arasındaki rekabetin mantığının dayattığı, bilinçli bir planlama olmaksızın

kurulmuş olan bir işbölümü vardır. Bu işbölümü hem etiğin (erdem) hem de mantığın (bilimsel rasyonalizasyonun) evrensel olduğu gerçeğini eyleyicilerine dayatır. Bu türden bir açıklama galiba Bourdieu kavramsallaştırmasında *doxa* ile karşılığını bulur.

Hukuksal alanın önemli bir projektörü olarak bir duruşma "sosyal dünyanın doğasında var olan sembolik çatışmanın paradigmatik platformunu temsil eder, bu birbirinden farklı olan ve aslında birbirine düşman olan dünya görüşlerinin karşı karşıya geldiği bir çatışmadır" (Bourdieu,2005:40). Bu çatışmada her aktör sermayeleri ölçüsünde performanslarını sergiler. Dil, hitabet, duruş, yorumlama biçimleri ve her türden kiplik performansın sunumudur. Örneğin Profosyoneller, sıradan dilde ifade edilen problemleri yasal problemler olarak yeniden tanımlayarak, onları hukuk diline çevirerek ve farklı stratejilerin başarı şanslarının olası bir değerlendirilmesini ileri sürerek, kendi hizmetlerine gereksinim yaratırlar (Bourdieu,2005:34). Her eyleyicinin hukuksal uzayda ortaya koyduğu performansın rakipleri ile var olan iktidar mücadelesini yansıtmaması, aralarındaki bağlantısallığı yok saymaz. Durkheim'in işbölümüne atfettiği anlam, Bourdieu tarafından özgün bir şekilde bu durum için şu örnek ile açıklığa kavuşabilir: "En aşağıda bulunan hakim (ya da bu ilişkiyi en son bağlantısına götürmek gerekirse, bir polis memuru veya hapisane gardiyanı) soyut yasal kuramcıya ve anayasal hukukta uzman kişiye, eylemlerini keyfi şiddet kategorisinden çıkararak bir mesajlaştırma zinciri ile bağlıdır" (Bourdieu,2005:20).

Oldukça karmaşık bir girişim olmasına rağmen bu okumanın anlatmaya çalıştığı şey, hukukun hem özerk hem de ilişkili doğasını açığa çıkart-

(1) Bir alan analizi üç tür noktaya değinmek zorundadır (Bourdieu,2008). İlk olarak alanın konumu iktidar alanına göre çözümlenmelidir. İkinci olarak bu alanda rekabet halinde olan eyleyicilerin ya da kurumların işgal ettikleri konumlar arasındaki bağıntıların nesnel yapısı kurulmalıdır. Üçüncü olarak eyleyicilerin habitusu, yani belirli bir toplumsal ve iktisadi koşul türünün içselleştirilmesi yoluyla edindikleri ve söz konusu alanın içinde tanımlanmış bir yörüngede az ya da çok gerçekleşme fırsatı bulan farklı yatkınlık sistemleri çözümlenmelidir.

maktır. Hukukun özerkliğine vurgu yaparken diğer alanlarla kurduğu bağlantıyı unutmamak diğer alanlarla ilişkisine vurgu yaparken de özgün doğası gereği onu herhangi bir alana ekleme ve indirgeme girişiminden uzak durmak gerekir.

KAYNAKÇA

• Bourdieu Pierre, The Force of Law: Toward a Sociology of Juridical Field, Translator by Richard Terdiman, *The Hastings Law Journal*, Vol. 38, July 1987.

• Bourdieu Pierre; **Hukukun gücü: yasal alanın sosyolojisine doğru**, Editör: Murat Cem Demir, Kalan Yayınları; Ankara, 2005.

• Bourdieu Pierre, Wacquant Loic J.D., **Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, Çeviren: Nazlı Ökten, İletişim Yayınları; İstanbul, 2007, 2. baskı.

• Çeğin Güncü, içinde www.sosyolojizanaati.com (12-10-2008)

• Margolis Joseph, "Pierre Bourdieu: Habitus and Logic of Practice" in *Bourdieu: A Critical Reader* by Richard Shusterman, Blackwell Pub., 1999.

• Terdiman Richard, The Force of Law: Toward a Sociology of Juridical Field by Translator's Introduction, *The Hastings Law Journal*, Vol. 38, July 1987.

Aristoteles ve Hukuk

İsmail H. DEMİRDÖVEN *

Bilindiği gibi hukukun, insanın, hangi türden olursa olsun (1), ilişkilerine ve birlikteyaşamasına belirli bir biçim verme gerekliliği düşüncesinden /düşüncelerinden doğmuş olduğu, bu gereklilik düşüncelerinin de toplum ve devlet felsefi tarihine çeşitli görüşler ve kuramlar olarak geçtiği söylenebilir. Sözü edilen bu tür "gereklilik düşünceleri"nin ortaya konmasının temelinde genel olarak belirli bir zaman ve yerde insanların birlikteyaşamalarını güçleştiren kimi sorunlar yer alabiliyor. Bu sorunların her zaman ve her yerde genelgeçer olduğu görülebilecek olanı, "ahlâk sorunları" diye bilinen ve doğrudan doğruya insana ve insanın birlikteyaşamasına ilişkin sorunlardır. İnsana ilişkin olanı "değer sorunları" diye bilinen ve insanın insan olmağı bakımından sahip olduğu/ olması gerektiği, Aristoteles'in "erdemler" dediği değerlerle ilgili sorunlardır. İnsanın birlikteyaşamasıyla ilgili olanları da, birlikteyaşamanın nelerle ve nasıl düzenleneceğine / düzenlenmesi gerektiğine ilişkin sorunlardır.

Bu sorunlar not (1) de belirtildiği gibi iki farklı hukuka gönderme yapar. Birincisi, kişiler olarak etik değerlerin belirleyici olduğu, diğeri de belirli bir yerde ve zamanda birlikteyaşayan kişiler olarak çeşitli türden ilkelere, ahlâk kurallarına, yaygın kabullere göre oluşturulmuş ve geçerli kılınmış hukuktur.

Aristoteles'in hukuk anlayışı etik değerlerden ("erdemler"den) bağımsız düşünülemez.

Yukarıda olduğu gibi, yapılabilecek bu tür bir epistemolojik ayırma karşın, insanlararası ilişkiler yaşamda karmaşık durumda ve içi içe bulunur. Dolayısıyla bu bağlamda hukukun bir bütün olduğu düşünülür. Bu düşünce gerçekliğe de uygun bir düşüncedir. Çünkü etik değerlerden bağımsız hiçbir insan eylemi yoktur ve etik değerlerin insanların birlikteyaşamalarının düzenlenmesiyle yoğun bir ilgisi bulunmaktadır(2). Ancak bu hakikat, etik değerlerin neliği ve düzenlemenin nasıl olacağı, yani hukukun nelerle ve nasıl oluşturulacağı sorunlarını ortadan kaldırmaz. Öyle ki, aslında felsefe ve düşünce tarihinde filozofların ve düşünürlerin, hatta sanatçıların bu soru üzerine odaklandıklarını söylemek yanlış olmaz.

Sözünü etmiş olduğumuz biçimde ilk sistemli çalışmayı Aristoteles'te görmekteyiz. Aristoteles'in Etik görüşünün yer aldığı "Nikomakhos'a Etik"(3) ile "Eudemos'a Etik"(4) metinleri, onun "Politika"(5)sını bütünlüten metinlerdir. Öyle ki, bu bütünlüme açık bir biçimde "Nikomakhos'a Etik"de dile getirilir ve onun etik görüşünün hareket noktasını oluşturur. Ona göre: **1)Her eylem, doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak, kendisi için istenen bir şeye yönelir.**

(*): Doç. Dr., Ankara, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi
(ismaild@hacettepe.edu.tr)